

Qılnc kəsməyəni hiylə kəsdi

Amma bu, məşhur nəslin "Axırcı aşırım"ı olmadı

Azərbaycanın hər b tarixində, xüsusən də ötən əsrin əvvəllərində xalqımızın azadlığı, ölkəmizin qərbində gedən milli müstəqillik uğrunda mübarizədə Abbasqulu bəy Şadlinskinin xidmətləri böyük olmuşdur. O, 1886-cı il fevralın 24-də İrəvan qəzası Vədi nahiyyəsinin Böyük Vədi kəndində doğulub, kənddəki ikisinifli rus-tatar məktəbini yüksək qiymətlərlə başa vurandan sonra İrəvan gimnaziyasını bitirib.

"Mübariz dəstə"nin xilaskarlıq missiyası

Çar imperiyası 1917-ci ilin əvvəllərində süquta uğrayanda vaxtilə Azərbaycan ərazisinə köçürülmüş ermənilər, xüsusən vandalçı "Daşnaksütyun" partiyasının silahlı quldur dəstələri Ermənistan adlı dövlət qurmaq məqsədilə işğalçılıq fəaliyyətlərini gündən-günə genişləndirdilər. Quduzlaşan erməni silahlılarınnın kütləvi qırğınından, terrorundan əhali-ni xilas etmək mümkün olmur-du. Abbasqulu bəy bu qırğınla-rın qarşısını almaq üçün "Mü-bariz dəstə" yaratdı. Savadlı və tədbirli ziyalı olan Abbasqulu bəy yığıncaq çağır**ı**b mahalı və ətraf bölgələri idarə etmək, onları erməni təcavüzündən qorumaq üçün Vedibasar Milli Komitəsini, "Mübariz dəstə"nin baş qərargahını təşkil etdi.

Erməni vandalizmi o vaxt Zaqafqaziya Seyminin 5, 7, 19 və 20 fevral 1918-ci il tarixli iclaslarında böyük hay-küylə müzakirə olunmuş və Seym vəziyyətlə yerindəcə tanış olmaq üçün İrəvana nümayəndə heyəti göndərmişdi. Bu nüma-yəndə heyəti geri qayıtdıqdan sonra Seymə rəsmi təqdimat-larında yazmışdı: "1918-ci ilin mart ayına qədər İrəvan vila-yətində 211 türk (azəri) kəndi erməni təcavüzünə məruz qal-mış, həmin kəndlərin 100 min nəfərdən çox müsəlman əhali-si, demək olar ki, bütünlüklə məhv edilmişdir".

Erməni quldur dəstələrinin hücumuna, qırğınına məruz qalan kəndlər siyahısında İrə-vandan 30-35 kilometr məsa-fədə olan Vedibasarın bir kən-dinin də adı gözə dəymir. Çünki bu kəndlərin hər hansı birindən ermənilərin özbaş-nalığı barədə məlumat daxil olan kimi Abbasqulu bəyin "Mübariz dəstə"sinin növbədə olan bölük üzvləri dərhal onla-rın başının üstünü kəsirdilər, bu mənfurlara elə dərs verirdi-lər ki, gəldikləri yol yadların-dan çıxırdı.

Belə hadisələr çox olub. Günlərin birində daşnak silahlı dəstələri Böyük Vədi ilə Millidərə kəndlərinin əlaqəsi-ni kəsib camaatı qırmaq, kən-di talamaq istəyirlər. Bu barədə Abbasqulu bəyə məlumat çatan kimi öz dəstəsini götü-rüb gecə ilə yollanır erməni-lərin üstünə. Şorbulaq dağla-rının dolama yolları ilə Yov-şanlı düzə qalxıb İlanlı dağın qarşısındakı Sərinbasarla Se-yidkotanlı kəndlərinin yaxın-lığında səhərə yaxın onların qabağını kəsir. Şiddətli atışma başlanır. Bu vaxt "Mübariz dəstə"nin başqa silahlı bölük-ləri, o cümlədən Hacı Mirzə tərəfdən Sultan xanın və Mir-zə oğlu Həbibin dəstələri kö-məyə çatır, duruş götürə bil-məyən daşnak qoşunları itki verə-verə geri çəkirlər.

Gecə yarısı başlanan dava-da ermənilərin başqa bir silah-lı ordusu Millidərə kəndinə doğru irəlilədikcə Millidərə-nin İmirzik, Köppükənd və başqa kəndlərinin əhalisi qır-ğından can qurtarmaq üçün baş götürüb Göləysora tərəf qaçır. Cahanbəxş bəyin dəstəsi xeyli itki verdiyindən sağ qalan dö-yüşçülər müdafiə mövqeyi se-çərək vaxt əldə etməklə qadın və uşaqları kənddən çıxarma-ğa çalışırdılar. Abbasqulu bəy başda olmaqla, "Mübariz dəstə"nin silahlı bölükləri döyüş-lərin son saatlarında özlərini Millidərəyə çatdırırlar. Az vaxtda vəziyyət dəyişir və er-məni qoşunları itki verərək ax-şama yaxın Millidərəni (buraya İmirzik, Qaladibi, Körpü-kənd, Böyük Gilannar, Yerli-cə, Bayqurt, Çıraq, Gilayşor və s. kəndlər aiddir) tamamilə tərk edirlər.

Tarixi sənədlərə əsasən....

Şahidlərin dediklərinə və tarixi sənədlərə əsasən, 1918-ci ilin mayında erməni silahlıları Ağdağın Böyük Vədi istiqamətində özlərinə hərbi-döyüş istehkamları düzəldəndə vedi-basarlıların narahatlığı daha da artır. Buna görə Abbasqulu bəy hücum güman edilən əra-zilərdə silahlı dəstələr yerləş-dirir, Daşlı və Gavurqala isti-qamətlərində güclü müdafiə istehkamları yaradır. Hadisələ-rin cərəyan etdiyi Vedibasarda doğulub boya-başa çatan yazı-çı Fərman Kərimzadə "Qarlı aşırım" romanında bu barədə yazır: "...Axsamlar kəndin üst-tündəki qayada Xəlinin pulem-yotu "oxuyardı" - köklük yerinə... Bir neçə saniyə. Sonra su-sardı. Tək-tük tufəng səsləri eşidilərdi. "Görəsən, bunun axırı hara gedib çıxacaq? Vadi-yə sığınmış bu kəndin köməyi-nə kim gələcək? Heç kəs! Özümüz!" - deyər Abbasqulu bəy qərar çıxarardı".

Bir neçə gündən sonra sə-hərə yaxın Böyük Vədinin şim-alından - Ağdağ tərəfdən kəndə top mərmiləri yağdırılır, Qəmərli-Dəvəli stansiyaları arasında hərəkət edən erməni-lərə məxsus zirehli qatar Vədi-basarın dəmiryolu xətti boyun-ca yerləşən Qaralar, Şirazlı, Avşar və başqa kəndləri top və pulemyot atəşinə tutur, əhalini qaçmağa məcbur edirlər.

Baş gərnili daşnak Artuşun quldur dəstəsi Şorbulaq istiqamətindən Böyük Vədiyə so-xulmağa can atırdı. Lakin güc-lü müqavimətə rast gələrək çoxlu itki verib geri çəkirlər. Buna baxmayaraq, erməni silahlı-ları Vedibasar mahalının içərilərinə irəliləməkdə davam edirlər. Axsama doğru mahalın dəmiryol ətrafı kənd-lərinin bəziləri, o cümlədən Şirazlı, Qaralar ermənilər tərəfindən işğal edildikcə əhali Böyük Vədiyə axışırdı. Hava

qaralhaqaralda Yengicə və Taytan kəndləri ermənilərin əlinə keçir. Bununla da Böyük Vədi üç tərəfdən mühasirəyə alınır.

Vahimə içində olan əhali kənddən qaçıb Göyqum təpə-sinin Həmdəm dərəsinə sığır-nır. Bütün günü müdafiə dö-yüşləri aparmasına və bu müd-dətdə ermənilərin xeyli irəlilə-məsinə baxmayaraq, hava qaralanda Abbasqulu bəy Sultan xanın, Mirzə oğlu Həbibin və Kərbəlayı Müseyibin ehtiyat bölüklərini mövqelərindən çıxaraq Şorbulaq istiqamətində hücumə keçmələrini tapşırır. Xəbəri eşidən Abbasqulu bəyin yaxın dostu Kərbəlayı İsmayıl dərhal öz dəstəsi ilə döyüş yerinə gedir, həmin cəbhədə ermənilərə qarşı hücumə qatılır. Düşmənin Böyük Vədi-nin içərilərinə irəliləməsinə imkan verməyən Abbasqulu bəy özü isə dəstəsini var gücü ilə ermənilərin üzərinə əks-hücumə aparır. Bir neçə saata Vedibasarı tamam ələ keçirə-cəklərini zənn edən ermənilərə qarşı elə bir hücum və şid-dətli döyüşlər başlanır ki, gəl görəsən. Sürotlə irəliləyən "Mübariz dəstə"nin ehtiyat hissələri ilə Abbasqulu bəyin kəndin əks istiqamətində ermənilərin mövqələrini darma-dağın edən atlı dəstələri ilə də-miryol xəttinin üstündə birlə-şirlər. Bununla həm də ermə-nilərin işğal altında saxladığıla-rı müsəlman kəndləri Vədi-basar qüvvələrinin nəzarətinə keçir. Abbasqulu bəyin bir az əvvəl göndərdiyi könüllülər Qəmərli istiqamətindəki də-miryol körpüsünü partladılar.

Vedibasarlıların qələbəsi ilə başa çatan bu döyüşlərdə sakinlərinin çoxluğuna görə erməni kəndləri hesab olunan Reyhanlı və Dəvəlinin də tale-yi həll olunur. Belə ki, daşnak-lar şiddətli müqavimətlə üzlə-şəndə bu kəndlərin sakinləri gecə ikən arvadlarını, qızlarını evdə qoyub, əmlaklarını götü-rüb qaçmışdılar.

Hücumları hər dəfə məğ-lubiyyətə düşər olan erməni-lər növbəti dəfə öz xislətləri-nə uyğun hiyləyə əl atırlar: İrəvan qəzasının komissarı, milliyətcə erməni olan Əmir-xanov Vədiyə gəlir, inzibati cəhətdən ona tabe olan İrəvan qəzasının dördüncü sahə komissarı Abbasqulu bəy Şadlinski ilə görüşür, ona dövlət adamı olduğunu xatırladaraq Vədi-basarda İrəvan erməni hökumə-tinin maraqlarını həyata keçir-

məyə borclu olduğunu bildirir. Söhbət zamanı erməni höku-mətinin tövsiyələri baxımın-dan Vedibasarın Türkiyə ilə sərhəd kəndlərinin əhalisinin köçürülməsi, camaatdan silah-ların yığılması tələblərini gün-dəmə götürir. Əvəzində isə Abbasqulu bəyə komissar və-zifəsində saxlanılacağını vəd edir.

Abbasqulu bəydən çox cid-di şəkildə rədd cavabı alan Əmirxanov Qəza mərkəzinə üzüqara qayıdır. Bundan sonra Əmirxanov daşnak komitəsi-nin daxili işlər nazirinə Abbas-qulu bəy Şadlinskinin İrəvan qəzasının dördüncü sahə ko-missarı vəzifəsindən azad edil-məsi barədə raportla müraciət edir. Əmirxanovun xahişinə əsasən, nazirliyin 3 iyul 1918-ci il tarixli 1 nömrəli əmri ilə Ab-basqulu bəy tutduğu vəzifədən azad edilir.

İstər Göyçə, Dərələyəz və Şərur mahalı olsun, istərsə də Böyük Vədi mahalı və Qəmər-li tərəfləri, daşnaklar ölüm və qarətlərlə nəticələnən qırğın-lara ara vermirdilər. Bu azmış kimi, 1918-ci il iyun ayının əv-vəllərində quldur Andranikin Naxçıvana gəlməsi ilə bu qır-ğınların sayı və coğrafiyası da-ha da genişlənir. Böyük Vədi ətrafındakı kəndlərə bir neçə dəfə Dronun, Aramin, Dəli Kazonun başçılıq etdiyi silahlı quldur dəstələri və Bek-Pri-movun daşnak polku hücumlar edirlər. Onlarca kənd yandırılır və camaat qılncdan keçirilir. Türkləri qırmaqla və onlara məxsus evləri talamaqla məş-gul olan erməni quldur birləş-mələri vedibasarlılar tərəfin-dən darmadağın edildikcə ge-riyə - əvvəlki mövqələrinə çə-kilməyə məcbur olurlar. Hə-min döyüşlərdə Abbasqulu bə-yin rəhbərliyi altında ölüm-di-rim savaşına qatılan Xəlil Mehdioglu, İbrahim Fərzəli-yev, Fərəməz bəy Mahmudbə-yov, Yetim Əlioğlu Əkbər, Nəsrulla bəy Şadlinski, Ağə Şadlinski və başqaları çox bö-yük fədakarlıqlar göstərirlər.

Erməni hiyləsinin qurbanı

Azərbaycanda kolxoz qu-ruculuğu zamanı Abbasqulu bəy Şadlinski Dəvəli sement zavodunun direktoru vəzifə-sində çalışırdı. Erməni terror-çuları Abbasqulu bəyi hansı yolla olursa-olsun aradan gö-türmək üçün ölümünə yüksək məbləğdə pul qoymuşdular.

Amma istədiklərinə nail ola bilmirdilər. 1930-cu ilin yan-var ayı idi, Vədinin aran kənd-lərinə kolxoz quruculuğunu məcburi qəbul etdirlsələr də dağ kəndlərində sovetləşmə-yə, kolxoz quruculuğuna qarşı etirazlar gündən-günə güclə-nirdi. Abbasqulu bəyin yaxın dostu və silahdaşı olmuş Kərbəlayı İsmayıl yeni quruluşla barışa bilmirdi. Kərbəlayı İs-mayılla yeni quruluşun tərəf-darları arasında günaşırı silahlı münacişə baş verirdi.

Bolşeviklərlə işbirliyində böyük fəallıq göstərən erməni-lər Abbasqulu bəyi aradan gö-türmək üçün hiyləyə al atırlar. Siyasi İdarənin xətti ilə Ab-basqulu bəydən xahiş edirlər ki, "qolçomaq Kərbəlayı İsmayıl dostundur və sənin xətrini çox istəyir, get onunla söhbət elə, silahı yerə qoysun, camaat çıxıb getsin evinə". Bundan əvvəl də ermənilər bir nəfər hörmətli el ağsaqqalını Kərbə-layı ilə görüşə getmək adı ilə özlərilə dağ kəndinə aparmış, yolda güllələyərək, onu əks-inqilabçılar vurdular deyər, is-təklərini həyata keçirmişdilər.

Bir yanı hörmət, bir yanı da dövlət tapşırığı olduğundan Abbasqulu bəy razılıq verməli olur. Bu "razılaşma"dan istifa-də edən ermənilər dərhal gizli yolla Kərbəlayı İsmayılla çatdırırlar ki, dostun Abbasqulu bəy səni axtarır, görüşmək istəyir, görüşən zaman mühasirəyə al-dır**ı**b səni bolşeviklərə təhvil verdirəcək.

Abbasqulu bəy yanında Si-yasi İdarənin nümayəndəsi Ta-lıbov, NKVD rəsmiləri və di-gər nümayəndələr olmaqla dağ kəndinə Kərbəlayı İsmayılla söhbətə gedir. Ermənilə-rin kələyi ilə Kərbəlayı bu gö-rüşdən yayınır. Beləliklə, er-məni bolşeviklər həm iki dost və el ağsaqqalının ürəyinə şübhə toxumu səpir, həm də baş tutmayan görüşdən qayı-danda Abbasqulu bəyi, dostu Xəlil ağamı və adı məlum ol-mayan digər silahdaşını arxa-dan vururlar. Bu hadisədən bərk narahatlıq keçirən Vədi-basar camaatı xalq qəhrəmanı Abbasqulu bəyi və silahdaşla-rını 1930-cu il yanvar ayının qarlı-şaxtalı günlərində böyük ehtiramla Böyük Vədi kənd or-ta məktəbinin qarşısında dəfn edirlər.

Amma ailənin faciəsi bu-nunla da bitmir. 6 uşaq atası (qızları Mafərə, Tacirə, Laçın, oğlanları Məhəmməd, İsgəndər, İsfəndiyar) Abbasqulu bəy Şadlinskinin ailəsi 1948-ci ilin qızmar yay aylarında de-portasiyaya məruz qalır. Bö-yük oğlu Məhəmmədin taleyi məlum olmasa da, ikinci oğlu İsgəndər Böyük Vətən müha-ribəsində həlak olur, sonbeşik övladı İsfəndiyar isə İmişlidə məskunlaşaraq orta məktəbdə müəllim işləyir. Hazırda onun nəsil davamçıları İmişlidə və ölkəmizin digər bölgələrində yaşayırlar. Təsəlliləri odur ki, 140 illik yubileyi qeyd edilən, xalqımızın yaşam hüququ və torpaqlarımızın azadlığı uğrun-da mübarizədə silinməz izlər qoymuş Abbasqulu bəy Şad-linskinin millət qarşısındakı xidmətləri unudulmur.

Rəhman SALMANLI, "Azərbaycan"